

Ireneusz CIOSEK

**[rec.] *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce, t. 1: Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX wieku,*
red. Teresa Drozdek-Małołępsza,
Częstochowa 2011, ss. 335**

Badanie dziejów kultury fizycznej i turystyki na ziemiach polskich w końcu XIX i XX wieku jest niezwykle interesujące i ważne, ponieważ pokazuje, jak ważną rolę odegrały te dziedziny w kształtowaniu świadomości narodowej i awansie cywilizacyjnym Polaków. W czasie zaborów kultura fizyczna i turystyka przyczyniły się do wzrostu świadomości korzyści zdrowotnych płynących z aktywności fizycznej. W II Rzeczypospolitej kultura fizyczna, która według Leonarda Szymańskiego obejmowała wychowanie fizyczne w powiązaniu z problemami higieniczno-zdrowotnymi, rekreację ruchową wraz z aktywnymi formami turystyki, sport masowy i wyczynowy oraz przysposobienie wojskowe ściśle połączone programowo z wychowaniem fizycznym – zajęła ważne miejsce w polityce państwa. Wychowanie fizyczne i higiena zostały uznane przez władze państwowe za jeden z najistotniejszych czynników racjonalnego wychowania w II Rzeczypospolitej. Badania nad rozwojem kultury fizycznej i turystyki w Polsce po 1945 r. są także niezwykle interesujące, ponieważ rozwijała się ona w silnym kontekście politycznym, który przyczynił się do jej umasowienia i tym samym powstania infrastruktury sportowej.

Tematyka 19 rozdziałów pracy została podzielona na dwie części, pierwsza – *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce do 1939 r.*, druga – *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce po 1945 r.* Publikacja jest poprzedzona wstępem, kolejne rozdziały, rozpoczynają się od streszczenia i słów kluczowych w języku polskim, a na końcu zamieszczone są streszczenia i słowa kluczowe w języku angielskim oraz bibliografia.

Część pierwsza składa się z 9 rozdziałów. W pierwszym, autorstwa Dobieśława Dudka, pt. *Pojęcie kultury fizycznej w polskiej tradycji terminologicznej do 1939* zamieszczone zostały rozważania na temat początków zaistnienia pojęcia kultura fizyczna. W sposób przejrzysty i precyzyjny Autor polemizuje z poglądem wyprowadzającym pochodzenie pojęcia kultury fizycznej ze spuścizny czasów stalinizmu i sowietyzacji Polski lat pięćdziesiątych XX w., dowodząc, że termin ten ma o wiele głębszą genealogię polską, sięgającą czasów zaborów i II Rzeczypospolitej.

Ireneusz Ciosek jest autorem dwóch rozdziałów *Kolarstwo jako forma rekreacji i dyscyplina sportu kielczan w latach 1893–1939* oraz *Wychowanie fizyczne i sport w szkołach kieleckich w latach 1918–1939*. W pierwszym omówione zostały początki i rozwój kolarstwa, jako formy rekreacji i dyscypliny sportowej na terenie Kielc. Przytoczone są w rozdziale podejmowane w tej dziedzinie przedsięwzięcia, jak i sylwetki kolarzy, sympatyków i działaczy kolarskich w mieście. W drugim omówione zostały uwarunkowania wychowania fizycznego i sportu w szkołach kieleckich oraz działalność w tej dziedzinie organizacji działających na terenie szkoły, takich jak Związek Harcerstwa Polskiego i hufce szkolne. W rozdziale zostały przedstawione tradycje wychowania fizycznego w kieleckich szkołach przed I wojną światową. Autor zwrócił uwagę na dobre programy nauczania i zaangażowaną kadrę nauczycieli tego przedmiotu, którzy nie tylko wzorowo wypełniali swoje obowiązki szkolne, ale byli także animatorami działań sportowych poza szkołą.

Mirosław Ponczek w rozdziale pt. *Powstanie i działalność górnośląskiego „Sokoła” w latach 1895–1939* w sposób niezwykle interesujący przedstawia genezę i ewolucję ruchu sokolskiego na Górnym Śląsku, w czasie tak ważnym dla zachowania i umocnienia polskości na tym obszarze przed 1914 r. jak i w okresie II Rzeczypospolitej. Autor podkreślił rolę czynników politycznych w działalności górnośląskiego „Sokoła”. W rozdziale przedstawiono także funkcjonowanie „Sokoła” w kontekście relacji polsko-niemieckich na Górnym Śląsku. Ważnym postulatem Autora podniesionym w rozdziale jest konieczność prowadzenia badań nad wpływem działalności endecji i chadecji na działalność organizacyjną Sokolstwa Polskiego, szczególnie na obszarze wschodniego pogranicza niemieckiego, na przełomie XIX i XX wieku.

Andrzej Nowakowski w rozdziale pt. *Kultura fizyczna w Andrychowie w latach 1903–2010 w dotychczasowym piśmiennictwie* dokonał oceny stanu badań nad kulturą fizyczną w świetle wydanych opracowań monograficznych, artykułów oraz prac niepublikowanych. W konkluzji Autor stwierdził, że odczuwalny jest brak monografii dotyczącej całokształtu dziejów andrychowskiego sportu. Postuluje także prowadzenie badań nad działalnością wszystkich klubów i sekcji sportowych, wychowaniem fizycznym i sportem w szkołach podstawowych i gimnazjach położonych na terenie miasta Andrychowa i gminy andrychowskiej.

Rozdział pt. *Turystyka i krajoznawstwo w Częstochowie w latach 1908–2008* Mariana Głowackiego przedstawia w sposób syntetyczny działalność w zakresie popularyzacji i organizacji turystyki i krajoznawstwa w Częstochowie: Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i powstałego z ich połączenia w 1950 r. Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Autor, co jest cenne, odniósł się także do działalności w latach 1929–1939 Żydowskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Początki polskiego ruchu narciarskiego zostały przedstawione w rozdziale pt. *Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w Krakowie w latach 1910–1919 – zarys działalności* autorstwa Leona Raka. Powstałe w 1910 r. Tatrzańskie Towarzystwo Narciarskie poprzez swoją aktywność i zaangażowanie członków położyło fundamenty pod rozwój sportu narciarskiego. Autor przedstawił różnorodne formy działalności Towarzystwa, jak stworzenie sekcji narciarskiej, organizacje m.in. zawodów, szkoleń dla początkujących i zaawansowanych narciarzy. O umiejętności przewidywania kierunków rozwoju narciarstwa, zdaniem Autora, świadczyło zbudowanie w 1914 r. ośrodka narciarskiego na Kalatówkach. Powstały w 1919 r. Polski Związek Narciarski czerpał z doświadczeń członków Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy.

Autorstwa Teresy Drozdek-Małołepszej jest rozdział pt. *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki*. Zostały w nim przedstawione uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w okresie II Rzeczypospolitej, ze szczególnym uwzględnieniem struktur organizacyjnych. Autorka podkreśliła rosnącą emancypację kobiet w sporcie w dwudziestoleciu międzywojennym, przejawiającą się ich uczestnictwem w pracach m.in. Rady Naukowej Wychowania Fizycznego i Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego. Nastąpił także rozwój struktur organizacyjnych sportu kobiet, przejawiający się powstaniem przy polskich związkach sportowych referatów kobiet i komisji sportu kobiet. Także w organizacjach i towarzystwach mających w swoich statutach zapisaną działalność związaną z wychowaniem fizycznym i sportem były tworzone referaty, wydziały, sekcje pracy kobiet. Autorka poruszyła niezwykle interesujący temat, dotyczący roli i miejsca kobiet w sporcie zdominowanym przez mężczyzn, co wynikało z obowiązującego wówczas stereotypu społecznego.

Jerzy Urniaż jest autorem rozdziału pt. *Uwagi o początkach i podstawach polskiej działalności sportowej na Warmii i Mazurach w okresie międzywojennym i po 1945 roku*. Autor, omawiając początki polskiej działalności sportowej na Warmii i Mazurach, słusznie zwrócił uwagę na specyfikę narodowościowo-społeczną tego regionu, przejawiającą się brakiem polskich inicjatyw w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu. Z tego powodu wielu młodych Polaków, nie mając alternatywy, wstępowało do niemieckich związków i organizacji sportowych przed 1918 r. Powstanie II Rzeczypospolitej stworzyło warunki dla rozwoju polskiego ruchu sportowego, mimo to w dalszym ciągu na terenach War-

mii i Mazur, które weszły w skład państwa polskiego, ścierały się wpływy polskie i niemieckie, także jeżeli chodzi o ruch sportowy. Po 1945 r. ruch sportowy na tych terenach był tworzony od podstaw w nowej rzeczywistości politycznej.

Cześć druga poświęcona jest kulturze fizycznej i turystyce w Polsce po 1945 r. W rozdziałach tej części poruszone zostały działania związane z kulturą fizyczną prowadzone w środowisku akademickim, wiejskim oraz przez związki i towarzystwa. Podjęta została także ważna tematyka losów wybitnych sportowców w kontekście sylwetki Józefa Zapędzkiego oraz wpływu ówczesnych uwarunkowań politycznych na rozwój kontaktów sportowych Polski z innymi krajami.

Rozdział pt. *Kultura fizyczna studentów szczecińskich w latach 1946–2010* Danuty Umiastowskiej poświęcony jest początkom i rozwojowi działalności związanej z wychowaniem fizycznym i sportem w środowisku akademickim Szczecina po II wojnie światowej. Przedstawiono historię klubów sportowych Akademickiego Związku Sportowego i ich działalność oraz współczesne oblicze sportu akademickiego na terenie tego miasta. Wyeksponowana została w rozdziale działalność żeglarska studentów, której wizytówką jest działający obecnie Jacht Klub Akademickiego Związku Sportowego Szczecin. Interesujące jest zestawienie wyników badań obrazujących uczestnictwo studentów szczecińskich w różnych formach aktywności ruchowej.

Jerzy Dżereń w rozdziale *Komentarz do roli Związku Walki Młodych w Warszawie w dziedzinie kultury fizycznej (do roku 1948)* porusza problematykę organizowanej przez ten Związek działalności sportowej. Autor w konkluzji stwierdza, że mimo w dużej mierze deklaratywnej i pozorowanej aktywności Związku w sferze kultury fizycznej jego działalność przyczyniła się do rozwoju wielu dyscyplin sportu w Polsce po 1945 r.

Kolejny rozdział, autorstwa Ryszarda Stefanika, pt. *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950* wpisuje się w tematykę wcześniejszych rozdziałów dotyczącą początków polskiego życia sportowego na terenach, które powróciły do macierzy po 1945 r. Autor punktem odniesienia swoich rozważań uczynił środowisko wiejskie, w którym sprawami sportu z nadania politycznego zajmowały się Ludowe Zespoły Sportowe. Pomijając kontekst polityczny, umasowienie działań związanych z kulturą fizyczną w środowisku wiejskim przypada na lata powojenne. Zagadnienie jest o tyle interesujące, że na ziemiach odzyskanych mieszkańcami wsi stawali się m.in. repatrianci ze wschodu.

Artur Pasko, autor rozdziału pt. *Jeszcze sport czy już polityka? Międzynarodowe kontakty sportowe w latach 1956–1970*, podjął tematykę dotyczącą zagranicznych kontaktów polskich sportowców. Jest sprawą oczywistą, że dziedzina sportu, tak jak i inne sfery działalności społecznej i państwowej po 1945 r. w Polsce i innych państwach tzw. „demokracji ludowej”, były podporządkowane i kontrolowane przez władze. Ograniczanie możliwości wyjazdów ludności państw socjalistycznych na zachód było jednym z filarów funkcjonowania tego

systemu. Również polski ruch sportowy stał się ofiarą tej sytuacji poprzez utrudnianie kontaktów ze sportowcami spoza „bloku wschodniego”. Oczywiście wyjazdy sportowe dochodziły do skutku, ale sztucznie były obwarowane licznymi procedurami administracyjnymi, które miały je ograniczyć. Jak wskazuje Autor, ówczesnym władzom zależało na ograniczeniu tych kontaktów do europejskich krajów socjalistycznych i państw komunistycznych spoza Europy, jak np. Chińskiej Republiki Ludowej.

Rozdział pt. *W blasku sukcesów i w cieniu zapomnienia Henryka Ćwięka* jest niezwykle interesujący z powodu podjęcia przez Autora problematyki biografii wybitnych sportowców, które z jednej strony są kroniką osiągnięć, a z drugiej pokazują olbrzymi wysiłek i często dramatyzm towarzyszący ich sukcesom sportowym. Sylwetka Józefa Zapędzkiego, dwukrotnego mistrza olimpijskiego w strzelectwie sportowym i człowieka o mocnej osobowości, który nie uznawał kompromisów, są tego najlepszym przykładem. Badanie biografii wybitnych sportowców pozwala dobrze poznać uwarunkowania i przede wszystkim klimat czasów, na jakie przypadła ich kariera zawodnicza.

Wiesław Pięta w rozdziale pt. *40 lat działalności sportowo-organizacyjnej i turystycznej Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (1971–2010)* przedstawił szczegółowy obraz rozwoju wspomnianego studium i tym samym wzbogacił nurt sportu akademickiego omawiany we wcześniejszym rozdziale. Autor omówił genezę powołania studium oraz jego funkcjonowanie od 1971 r. do 2010 r. W rozdziale został przedstawiony rozwój materialny studium oraz jego kadra i formy prowadzonych zajęć – wychowania fizycznego, sportu, rekreacji i turystyki, oraz baza sportowa uczelni.

Działalność Wojewódzkiego Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej w Częstochowie w latach 1975–1998 jest tematem kolejnego rozdziału autorstwa Daniela Bakoty. Celem tego towarzystwa było szeroko rozumiane upowszechnienie rekreacji ruchowej, rozwój kultury fizycznej i innych form wypoczynku wśród mieszkańców województwa oraz stworzenie odpowiedniej bazy umożliwiającej realizację wspomnianych celów. Autor przedstawiając dane dotyczące liczby ognisk, członków, jak i podejmowanych inicjatyw przez towarzystwo, podkreślił jego pozytywną rolę w popularyzacji kultury fizycznej na terenie województwa, przede wszystkim w ośrodkach miejskich.

Kamil Wodecki jest autorem rozdziału pt. *Kultura fizyczna i turystyka w działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Piotrkowie Trybunalskim w latach 1975–1998. Zarys problematyki*. Omówiona została w nim struktura organizacyjna, działalność i osiągnięcia zrzeszenia na terenie województwa piotrkowskiego. Autor podkreślił w rozdziale osiągnięcia zrzeszenia w propagowaniu dostępnych form rekreacji i wypoczynku w środowisku wiejskim województwa piotrkowskiego. W rozdziale zostały przedstawione osiągnięcia zrzeszenia w organizacji imprez sportowych i turystycznych.

Stan badań nad dziejami ruchu sportowego w województwie kieleckim w latach 1975–1998 omówiła Agata Rak. Autorka zwróciła uwagę, że problematyka sportu na Kielecczyźnie poruszana była głównie w publikacjach popularnonaukowych, tworzonych przez miłośników regionalnego sportu i najczęściej dotyczyła piłki nożnej. Powstałe opracowania to monografie klubów sportowych, wydawnictwa okręgowych związków sportowych, wspomnienia sportowców oraz szereg prac niepublikowanych, jak m.in. prace licencjackie i magisterskie. Autorka podkreśliła, że istnieje konieczność przygotowania monografii obejmującej całokształt ruchu sportowego w województwie kieleckim w latach 1975–1998. Część drugą zamyka rozdział pt. *Rozwój tańca towarzyskiego w Gorzowie Wielkopolskim (1983–1997)* Małgorzaty Woltmann-Żebrowskiej.

Publikacja *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1, *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX wieku* poszerza wiedzę na temat dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce poprzez przedstawienie szerokiego zakresu tematyki. Niezwykle interesująca problematyka poszczególnych rozdziałów z jednej strony powiększa zakres wiedzy o różnych aspektach kultury fizycznej, z drugiej może stanowić inspirację do otwierania nowych kierunków badawczych.